

УДК 336.7

В. П. Марчук,

к.е.н., доцент кафедри фінансів та кредиту факультету економіки та банківського права

Севастопольського інституту банківської справи Української академії банківської справи Національного банку України

ШЛЯХИ ПОЛІПШЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Ways to improve management of problem assets of the banking system of Ukraine

У статті розглядається проблема ефективності зовнішніх методів управління проблемними активами банківської системи України та міжнародний досвід втручання держави у цей процес. Для найшвидшого зменшення обсягів проблемних активів та нарощування темпів кредитування реальної економіки обґрунтовано необхідність створення державного санаційного банку, або державної компанії управління проблемними активами.

Ключові слова: *прострочена заборгованість за кредитами, проблемні активи, методи управління проблемними активами, колектори, факторингові компанії, санаційний банк, державні компанії управління активами.*

The article discusses the problem of the effectiveness of external problem assets of the banking system of Ukraine and international experience of the process. For the most rapid reduction of bad assets and increasing the pace of lending to the real economy justified the need for public sanatsiynoho bank or state company managing problem assets.

Key words: *arrears on loan, troubled assets, methods of problem assets, collectors, factoring companies, sanatsiynyy bank, state assets management company.*

Вступ. Найгострішою проблемою вітчизняних банків після впливу фінансової кризи 2008-2009 рр. є тенденція до збільшення обсягів проблемних кредитів. Це означає, що банківська система України не може самостійно подолати ризики, які склалися у посткризовому портфелі активів.

Значний внесок у питання управління та реструктуризації проблемних активів банків внесли такі вітчизняні та іноземні вчені О. Барановський, О. Дзюблюк, Н. Дунас, Д. Еліот, Г. Карчева, В. Крилова, І. Лютий, В. Міщенко, С. Науменкова, І. Недзельська, М. Ніконова, Л. Примостка, К. Раєвський, Л. Слобода та інші. Збільшення обсягів проблемних активів свідчить про те, що банки недостатньо опанували методами управління проблемними активами, а також, що комерційні банки України потребують державної підтримки для скорішого вирішення проблеми «поганих» активів.

Постановка задачі. Метою дослідження є пошук оптимальних зовнішніх методів управління проблемними активами та висвітлення зарубіжних форм втручання держави у вирішення цієї проблеми. Методи дослідження включають діалектичний, економічного аналізу та синтезу.

Результати. За підсумками 2010 р. реальний обсяг ВВП України зріс на 4,2 %, що є позитивним явищем, але для стрімкого розвитку економіки, як свідчить досвід Китаю та деяких країн Центрально-Східної Європи, такі темпи повинні складати 8 - 10 %. Однією із складових такого зростання є збільшення обсягів банківського кредитування.

Аналіз депозитно-кредитного портфеля за останні шість років свідчить, що після світової фінансової кризи 2008-2009 рр. банківська система України відновила довіру резидентів (табл.1).

Таблиця 1. Динаміка депозитів та кредитів резидентів за 2005-2010 рр.

Роки	Показники			
	Депозити резидентів		Кредити надані резидентам	
	Сума, млрд. грн.	Темп росту, %	Сума, млрд. грн.	Темп росту,%
2005	134	-	143	-
2006	185	138,0	245	171,3
2007	283	152,9	426	173,8
2008	359	126,8	734	172,3
2009	334	93,0	723	98,5
2010	416	125,5	732	101,2

Джерело: Бюлетень НБУ

Так, якщо у кризовий 2009 р. обсяг депозитів резидентів у банках України зменшився на 7,0 %, то у 2010 р. він зріс на 24,5 %. Але збільшення депозитів не привело до аналогічного росту обсягів кредитування у 2010 р. У 2009 р. темпи росту кредитування резидентів зменшились на 1,5 %, а у 2010 р. – збільшились тільки на 1,2 %, при тому, що у середньому за 2006-2008 рр. їх ріст складав більше 70 % щорічно.

Кредитний бум 2005 – 2008 рр. призвів до того, що перед початком кризи співвідношення кредитів і депозитів Україні було одним із найбільших серед країн СНД . Однак ні менеджмент банків ні їх власники не завадили наданню ризикованих послуг. До того ж джерелом нарощування кредитування багатьма банками стали запозичення на зовнішніх ринках, однак із настанням фінансової кризи доступ до таких

ресурсів практично закритися. Тому проблема погашення кредитів, яка в часі збіглась з девальвацією гривні, поставила ряд банків на межу дефолту [4].

Через недосконале управління ризиками у банківській системі України значно погіршилась якість кредитного портфелю, що веде до збитковості банківської діяльності. Аналіз якості кредитного портфеля банківської системи України за останні п'ять років (табл. 2) свідчить, що якщо за 2006-2010 рр. обсяг наданих кредитів збільшився приблизно у три рази, то прострочена заборгованість за кредитами в абсолютному виразі збільшилась у 19, а у відносному -7 разів. Якщо у до кризовий період 2006 – 2008 рр. прострочена заборгованість знаходилась у межах 2%, то у 2009 р. вона склала 9,4 %, а у 2010 р. – 11,2 %. Тобто прострочена заборгованість за кредитами у посткризовий період в середньому збільшилась більше ніж у п'ять разів.

Таблиця 2. Динаміка кредитного портфеля, простроченої заборгованості, резервів та рентабельності активів в банках України за 2006 -2010 рр.

Показники	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Кредити надані, млрд. грн.	269	485	792	747	755
Прострочена заборгованість за кредитами, млрд. грн.	4,4	6,4	18,0	69,9	84,8
Прострочена заборгованість у % до наданих кредитів	1,6	1,3	2,2	9,4	11,2
Резерви під активні операції банків, млрд. грн.	13,2	20,1	48,4	122,4	148,8
Рентабельність активів, %	1,61	1,50	1,03	- 4,40	- 1,45

Джерело: Сайт НБУ

Ще більше проблемних кредитів у структурі кредитного портфелю банків фіксують міжнародні компанії. Так, за даними міжнародного рейтингового агентства Fitch Ratings проблемні активи у структурі кредитного портфеля банків України у 2010 р. становили 34 %, а за даними компанії DB Research – 45 % [8].

Така велика різниця в оцінках « поганих » боргів зумовлена тим, що за методикою Національного банку України « прострочкою » вважається несплата відсотків і невнесена своєчасно частину кредиту, а за міжнародними стандартами – рахується усе тіло кредиту за якими почались неплатежі. Як зазначають фахівці, що проблема «поганих» боргів – проблема не лише банківського, а й реального сектору економіки. Утворилося замкнуте коло: банки не кредитують підприємства реального сектору економіки тому, що у потенційних позичальників поганий фінансовий стан, тобто є значні кредитні ризики, а підприємства мають поганий фінансовий стан у тому числі й через те, що позбавлені доступу до кредиту [1].

Під можливі втрати за проблемними кредитами банки вимушені формувати все більші обсяги резервів. Так, у посткризовий період резерви під активні операції банків збільшились приблизно у п'ять разів. Погіршення якості кредитного портфеля призвело до падіння рентабельності активів та збитковості всієї банківської системи України. Проблема погіршення якості кредитного портфеля знижує довіру інвесторів до банківської системи та істотно зменшує можливості фінансування реального сектору економіки.

Фахівці виділяють внутрішньобанківські та зовнішні методи управління проблемними активами. Внутрішньобанківські методи управління проблемними активами передбачають раннє регулювання ризик-менеджерів банків на погіршення обслуговування позичальниками кредитів і включають реабілітацію кредитної заборгованості та відновлення можливості позичальників генерувати грошові потоки для обслуговування кредитів. Одним із найефективніших внутрішньобанківських методів роботи з проблемними кредитами є реструктуризація кредитної заборгованості. Світова практика виробила наступні способи реструктуризації: кредитні канікули, зміна схеми погашення кредиту з класичної на ануїтетну,

продовження кредиту, конверсія валюти, прощення пені та штрафних санкцій, зниження відсоткової ставки. Дослідження вітчизняної практики реалізації зазначених способів реструктуризації кредитної заборгованості упродовж 2008 – 2010 рр. дає можливість говорити про обмежені можливості застосування банками цих способів. Аналіз показує, що недоліками внутрішньобанківських методів управління проблемними активами є втрата ліквідності, відволікання істотних фінансових ресурсів від основної діяльності, утримання на балансі банку прогнозованих фінансових втрат за ризиками, обмежена гнучкість застосування [8].

Для поліпшення якості кредитного портфелю банків комерційних банків Національним банком України було прийнято багато постанов Правління Національного банку України. Серед останніх постанов Правління Національного банку України від 13.09. 2010 р. № 424 « Порядок формування банками резервів за кредитами і нарахованими за ними процентами та списання безнадійної заборгованості» [7]. Згідно цієї постанови банки отримали спрощений порядок списання безнадійної заборгованості за рахунок сформованих резервів. У 2010 р. цим спрощеним порядком скористалось багато українських банків. Так, за рахунок резервів «Промінвестбанк» списав 4,4 млрд. грн. (близько 16 % кредитного портфеля банку), Укрсіббанк – 366 млн. грн., Приватбанк – 254 млн. грн., «Альфа Банк» - 174 млн. грн. Списання безнадійної заборгованості дозволило банкам вивільнити капітал для нарощування активних операцій.

Паралельно із застосуванням внутрішніх методів управління проблемними активами українські банки використовують такі ефективні зовнішні методи управління проблемними кредитами як передача їх в управління третій особі (колектору) та продаж їх непов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу. Це дозволяє не збільшувати обсяги резервів під проблемні кредити, зменшувати обсяги операційних та виробничих витрат.

За оцінками експертів у 2010 р. банки передали колекторам проблемних кредитів на суму 2-5 млрд. грн. Банки в основному передають колекторам бланкові споживчі кредити. Ціна переданих кредитів становить 5 -10 % номінальної вартості. У 2010 р. найбільші проблемні кредити були передані колектора такими банками як «Альфа-Банк» - 600 млн. грн., Правекс-Банк – 520 млн. грн., Сведбанк – 190 млн. грн., Кредобанк – 190 млн. грн.

Поряд з колекторами активно викупили проблемну заборгованість за кредитами небанківські фінансові компанії у вигляді факторингових операцій. За даними Держкомфінпослуг за 9 місяців 2010 р. порівняно з аналогічним періодом 2009 р., обсяг таких операцій збільшився приблизно в 4 рази і сягнув 4 млрд. грн. Таке стрімке зростання обсягів факторингових операцій пояснюється тим, що деякі банки створили власні факторингові компанії. Таким компаніям, як правило, продаються проблемні заставні кредити юридичних осіб.

Зарубіжний досвід свідчить, що ефективно розв'язати проблему управління проблемними активами банків на пізніх стадіях роботи із заборгованістю можна також шляхом передачі (продажі) проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу (SPV onshore / offshore). Компанії SPV – це фінансові організації спеціалізованого призначення, основна мета яких полягає у викупі у неплатоспроможних банків проблемних активів, заставного забезпечення та відновленні їх платоспроможності після реалізації пулу проблемних активів за договірною ціною. Впровадження кращого світового досвіду передачі проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії через механізм SPV - onshore передбачає частковий переказ проблемних кредитів юридичній особі, яка відокремлена від банку та не консолідується на його рівні . Альтернативним є механізм продажу проблемних активів із частковим їх фінансуванням на принципах SPV - offshore за участі капіталу інвестора.

Перевагами реалізації такого механізму є повна участь банку у розподілу прибутку за кредитним портфелем, поліпшення ідентифікації, оцінювання та регулювання кредитних ризиків портфеля тощо. Фахівці виділяють наступні основні переваги та недоліки вказаних методів управління проблемними кредитами [8]:

Таблиця 3. Порівняльна характеристика методів управління проблемними активами

Методи та критерії	Бухгалтерський облік	Достатність капіталу	Ліквідність	Ефективність управління	Прибутковість портфеля
Передача	Проблемні	Вплив	Незначне	Оплата послуг	Розподіл

проблемних активів в управлінні в третій особі (колектору)	активи залишаються на балансі банку, відображення збитків у фінансовій звітності банку	незначний	поліпшення ліквідності за рахунок повернення кредитів	колектора	участі у прибутку за портфелем
Продаж проблемних активів не пов'язаній фінансовій компанії на умовах факторингу	Поліпшення структури кредитного портфеля, реалізація збитків у фінансовій звітності банку	Істотне зменшення тиску на регулятивний капітал	Швидке зростання ліквідності	Вивільнення внутрішніх ресурсів банку на інші цілі, відсутність операційних витрат	Відсутність участі у розподілі прибутку за портфелем, суттєва знижка при продажу
Передача/ продаж проблемних активів пов'язаній фінансовій компанії (SPV onshore/offshore)	Передбачає оптимізацію структури балансу банку	Зменшення тиску на регулятивний капітал	Не передбачає збільшення ліквідності	Вищий рівень віддачі за проблемними активами, економія внутрішніх ресурсів банку	Розподіл участі у прибутку за портфелем, істотні втрати при продажу

Описані методи стосуються зменшення питомої ваги проблемних активів для окремого банку і являються децентралізованими.

У період фінансової кризи важливим є централізована підтримка держави банківської системи. Централізований спосіб передбачає створення державою спеціалізованої установи з викупу та управління проблемними активами всієї банківської системи. У цьому випадку проблемні активи обмінюються на боргові зобов'язання уряду. Процедуру викупу проблемних активів банківських установ у Чилі, Угорщині, Польщі здійснювали безпосередньо центральні банки, а в Чехії, США, Мексиці, Південній Кореї – агентства з реструктуризації. При цьому застосовувалося часткове, або повне придбання проблемних активів банків [5].

Одним можливих із варіантів вирішення проблеми токсичних активів банківської системи є створення «поганого» банку. Термін « поганий» банк вперше з'явився у практиці у 1988 році, коли американський Меллон Банк перемістив свої «погані» позики у сфері енергетики та нерухомості в Грант Стріт Нешенел Бенк (GSNB) і продовжував здійснювати прибуткову діяльність. GSNB, в свою чергу було ліквідовано на протязі семи років без необхідності додаткових капіталовкладень [2].

Найуспішнішим досвідом створення державного «поганого» банку виявився шведський досвід. Для подолання масштабної банківської кризи восени 1992 року шведи створили спеціалізовану державну установу – Securum, яка викупувала проблемні банківські активи і брала на себе подальшу турботу про них. Головним її завданням було поновлення кредитування. Розподіл банків на «хороші» і «погані» давав змогу повернути перші до нормальної діяльності, щоб потім уряд міг їх продати, виручивши значні кошти. Завдання Securum полягало в тому, щоб повернути платникам податків якомога більше грошей із прийнятих нею у Nordbanken проблемних банківських активів на суму понад 12 млрд. дол. США, куплених із дисконтом. Nordbanken зміг провести реструктуризацію і до 1995 року став одним із найприбутковіших банків Швеції. Securum до 1994 року рефінансувала більшість «поганих» активів і в 1997 році припинив діяльність.

Характерною ознакою шведської моделі є наявність незалежної ради з оцінки активів, що забезпечує прозорість цього процесу. За підрахунками економіста Емре Ергунгора, шведському «поганому» банку вдалося повернути близько третини вартості «токсичних» активів.

В Німеччині для скорішого подолання наслідків фінансової кризи 2008-2009 рр. впровадили модель «полегшеного варіанту «поганого банку» («bad bank light»), коли держава скуповує високо ризикові активи, а банки відшкодовують можливі збитки в довгостроковій перспективі. Як вважають німецькі експерти,

«полегшений варіант «поганого банку» - кращий варіант, ніж просто «поганий банк», оскільки державі не треба терміново робити термінових ресурсних вливань, щоб забезпечити ліквідність банку, натомість 40-50 років вона одержує частину банківського прибутку як компенсацію [1].

Україна також розробляє нормативну базу по створенню «поганого» (санаційного) банку. У липні 2009 р. були прийняті зміни до закону « Про банки і банківську діяльність» одним із нововведень було введення нової статті про санаційний банк. Згідно цієї статті Кабінет міністрів України за поданням Національного банку України, узгодженим із Комітетом Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності, має право створити санаційний банк, який не є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Основним завданням санаційного банку є захист інтересів вкладників (кредиторів) банків. Але з того часу створення санаційного банку в реальній площині не відбувається. Зволікання зі створення такого банку буде потребувати в подальшому збільшення витрат бюджетних коштів.

Про це свідчить порівняльний досвід Швеції і Чилі. Так, якщо, рівень прострочення у Швеції в 1991 році – в розпал національної банківської кризи – становив близько 12%, а в загальні фінансові витрати на вирішення цієї проблеми не перевищили 5%, то у Чилі, де уряд тягнув час зі створенням «поганого» банку, при простроченні в 25% фіскальні витрати на вирішення проблеми «поганих» боргів сягнули близько 43-44% [1].

Деякі українські фахівці негативно відносяться до переведення непрацюючих активів до санаційного банку в Україні, тому що це обтяжуватиме державний бюджет та платників податків і водночас поставить під загрозу захист прав вкладників, посилить недовіру до державної політики, спричинить невдоволення у суспільстві. Спроба вирішити проблеми непрацюючих активів за допомогою санаційного банку знівелює зусилля запровадити ефективний механізм роботи з нежиттєздатними банками в Україні та призведе до значних втрат державного бюджету. Тому вони пропонують вирішувати проблему непрацюючих активів не за допомогою санаційного банку, а через компанії управління активами, що можуть створюватись за рахунок, як державних, так і приватних коштів [3].

Повчальним у цьому плані є досвід Республіки Казахстан. За ініціативою Міністерства фінансів Казахстану у 2008 році засновано Фонд стресових активів, метою якого є поліпшення якості кредитного портфеля казахських банків. Фонд викупує сумнівні активи банків (тобто активи, під впливом макроекономічних, ринкових та інших факторів схильні до суттєвого впливу ризиків, зокрема кредити надані під заставу нерухомості та землі) і в подальшому управляє ними. Придбання активів здійснюється за балансовою вартістю, в якій враховується обсяг створених резервів, із врахуванням дисконту. Викуп сумнівних активів дає можливість вивільнити активи банків від низьколіквідних активів і змушує їх визнавати свої збитки [5].

Вельми поширена практика викупу «поганих» активів банків-невдах державними компаніями управління активами в Китаї. Для стабілізації своїх провідних банків уряд КНР через державні компанії управління активами інвестує в них солідні суми, поки банки не стануть привабливими для приватних інвесторів. Водночас за такої схеми проблемні банки не набувають навичок управління «поганими» кредитами, які передають до компанії з управління активами – тепер це завдання компанії з управління активами, а не банків.

Створені, для скорішого подолання наслідків світової фінансової кризи 1997 -1998 рр., державні компанії з управління проблемними активами в Малайзії (Данахара) та Кореї (Камсо) показали свою високу ефективність [6].

Функціонування компаній з управління проблемними активами можливо не тільки за рахунок державних коштів, але й з залученням приватних коштів. Так, у березні 2009 р. Міністерство фінансів США оприлюднило програму з очищення банківських балансів від проблемних кредитних активів – Public – Private Investmen Program, згідно з якою в банків куплятимуть проблемні кредити і цінні папери, пов'язані з іпотечним ринком. Банки продають пули таких активів приватно – державним фондам, які залучатимуть інвесторів [1].

Висновки. Узагальнення світового досвіду зменшення долі проблемних активів банківського сектору показує, що це питання не тільки комерційних банків, але і держави. Для скорішого вирішення цієї проблеми та відновлення повноцінного кредитування реального сектору економіки банки потребують державної підтримки. Ця підтримка можлива у різних формах. В Україні необхідно створити законодавчу базу для функціонування SPV компаній. Уряду необхідно терміново перейти у площину реалізації ідеї санаційного банку, або державної (приватно –державної) компанії з управління проблемними активами.

Література.

1. Барановський, О. Проблемні банки: виявлення і лікування [Текст] / О. Барановський // Вісник НБУ. – 2009. - № 11. – С. 18 -31.
2. Elliot, D. J. «Bad bank», « Nationalization», « Garanteing Toxic Assets». Choosing among the options. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.brooking.edu/~media/Files/rc/paper/2009/0129_banks_elliott/0129_banks_elliott.pdf.
3. Крилова, В. Санаційний банк як механізм роботи з нежиттєздатним банками [Текст] / В. Крилова, М. Ніконова // Вісник НБУ. – 2009. - № 9. – С. 27 -29.
4. Лютий, І. Фінансово – економічна криза 2008 – 2010 рр.: деякі чинники та уроки [Текст] / І. Лютий, О. Юрчук // Вісник НБУ. – 2011. - № 1.- С. 10 -16.
5. Міщенко, В. Реструктуризація кредитів в умовах кризи. Світовий досвід і можливості застосування в Україні [Текст] / В. Крилова, М. Ніконова // Вісник НБУ. – 2009. - № 5. –С. 13 -17.
6. Міщенко, В. Міжнародний досвід реструктуризації банківської системи за участі держави [Текст] / В. Міщенко, А. Петрина // Вісник НБУ. – 2011. - № 4. – С. 12 -17.
7. Порядок формування банками резервів за кредитами і нарахованими за ними процентами та списання безнадійної заборгованості [Текст]: Постанова Правління НБУ від 13. 09. 2010 року № 424.
8. Слобода, Л. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період [Текст] / Л. Слобода, Н. Дунас // Вісник НБУ. – 2011. - № 4. – С. 46 -51.